

KUSEYYİR 'AZZE VE MEZHEBÎ ŞİİRLERİ

Kuthayyir Azza and His Sectarian Poetries

Doç. Dr.Halim ÖZNURHAN
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: hoznurhan@erciyes.edu.tr

Öz: İslam dünyasında mezhepler oluşuktan sonra bu mezheplerin inançlarını ve yönetim hakkındaki düşüncelerini ifade eden şairler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ilk Şii fırkalardan biri olan Keysâniyye'ye mensup, aslında bir gazel şairi olan Kuseyyir'in imamet, ricat gibi konularda dile getirdiği ve mezhebine aykırı gözükten Emevî halifeleri için söylediği şiirleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emevî Şiiri, Kuseyyir Azze, Gazel, Mezhebi Şiir, Uzri Aşk.

Abstract: After religious sects are founded in the İslamic world, there appeared poets, expressing those sects beliefs and the ideas about management. In this study, it is dealt with the poems of love poet Kuthayyir, who was a member of Keysaniyye, one of first Shia group, concerning imamet (leadership) and ricat; in addition, it is tackled with the poems in which he praises the Umayyad caliphs who seemed to against their own seat.

Keywords: Umayyad Poetry, Kuthayyir Azza, Love Poetry, Sectarian Poetry, Platonic Love.

Mezhebî Şiir

Eski Arap toplumunda şairin ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktaydı. Çünkü şiir, diğer özellikleri yanında kabilenin hasımlarını küçük düşüren bir silah olarak kullanılmakta ve kabilenin şerefini savunma aracı olarak görülmekteydi. Şair sahip olduğu bilgi ve yetenek sayesinde kabilesinin

övünülecek taraflarını dile getiren ve düşmanların kusurlarını ortaya koyan, savaş durumunda kahramanlık duygularını canlandıran, sulh zamanında barışı koruyan kimseydi. Bu özellikleriyle, hatiplerle birlikte savaşçıların ve liderlerin kışkırdığı bir mevkie sahip olmuşlardı. İbn Raşîk el-Kayravânî bu durumu şöyle aktarır:

“Bir kabileden bir şair yetişip temayüz ettiğinde diğer kabileler gelip o kabileyi kutlarlar, ziyafet verilir, kadınlar teplerle oynarlardı. Çünkü şair ırzlarını koruyan, şereflerini savunan, eserlerini ebedileştiren, şanlarını öven kimsedir. Araplar sadece bir erkek çocuk doğduğunda, bir şair yetiştiğinde ve tay doğduğunda kutlama yaparlardı.”¹

Şiirin ve şairin bu konumu Hz. Peygamber zamanında da sürmüştü, Müslümanlarla müşrikler arasındaki çatışma şiirde de kendisini göstermiş, müşriklerin şiir vasıtasıyla saldırısına Müslüman şairler karşılık vermişlerdir. Müşrik şairlerden, Hz. Peygamber ve Müslümanları hicveden Ebû Süfyân, Abdullah b. ez-Ziba'ri, 'Amr b. el-'Âs gibilerine Müslüman şairler Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Ravâha, Ka'b b. Mâlik karşılık vermişlerdir.² Bu atışmalar sırasında Hz. Peygamberin, Hassân b. Sabit'ten hicvettiği müşriklerin soylarına ait kusurları Hz. Ebûbekir'den öğrenmesini istemesi, bir takım farklılıklar bulunmasına rağmen eski gelenekten çarçabuk bir kopma olmadığını göstermektedir.³

İslâmî dönemde yeni düzen inanç temeli üzerine kurulmuş olunca, bu sisteme hakim olmak isteyenler de doğal olarak muhalefetlerini inanç üzerinden yapmışlardır.⁴ Hz. Osman'ın katlinden sonra firkalaşma görülmemekle birlikte ilerleyen süreçte firkalaşmanın zeminini oluşturan itikadi ve sosyal tartışmalar görülmeye başlamıştı. Hz. Ali'nin katlinden sonra bu tartışmalar daha ileri seviyeye vardı. Daha sonraları oluşan firkaların şairleri amaçlarını, yönetim anlayışlarını, yönetimde kimin hak sahibi olduğunu dile getirmeye ve karşı tarafa cevap vermeye, kendileri dışındakilerin dinden ayrıldığını dile getirmeye başlamışlardır.⁵ Örneğin Haricî şairler şiirlerinde sadece inanç, hilafet konularını ele almışlar, ele aldıkları konuları ayetlerden iktibaslarla desteklemişlerdir. Emevî taraftarı olan şairler ise hilafetin Emevîlerin hakkı olduğu üzerinde durmuşlar, bunu ispata çalışmışlar, rakip grupları, özellikle de Ensar'ı hicvetmişlerdir. Farklı gruplara mensup Şiiler ise kendi inançlarını dile getirmişlerdir. Böylece tüm eski toplumlarda etkili olan şiir vasıtasıyla her bir mezhep görüşlerini duyurmuş, rakip firkaların görüşlerini eleştirmiştir.

¹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih*, nşr. Muhammed Karkazân, Mektebetu'l-Kâtibi'l-'Arabî, Şam, 1994, I, .153

² Vâdih es-Samed, *Edebu sadri'l-İslâm*, el-Mueessesetu'l-Câmi'iyye, Beyrut, 1994, s. 80, 81.

³ 'Abdu'l-Kâdir el-Kitt, *Fi's-Şi'ri'l-İslâmî ve'l-Umevî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 275.

⁴ el-Kitt, *a.g.e.*, s. 275.

⁵ el-Kitt, *a.g.e.*, s. 276.

Şii Şiirin Özellikleri

Şiiler, İmam'a kutsiyet ve ruhaniyet sıfatları verirler. Onlara göre İmam sıradan bir kişi değil, diğer insanlarda olmayan birtakım özellikleriyle temayüz eden bir şahsiyettir. Davranışları ve sözleri Allah'tan kaynaklanan, gizli bir ilâhî ilme sahip biridir. Allah Kelamını tam olarak idrak eden kamil ilim sahibidir. Ayrıca Peygamberden gelen ilmî-dînî mirası taşımaktadır. Hatta birçoğu, İmamın her şeyi bildiğini, ona hiçbir şeyin gizli kalmadığını, şer'î hükümlerde de ilminin olduğunu söyler. İmam masumdur, hata etmez ve yanılmaz. Akide konusu sadece İmamdır, İmamsız akide, akidesiz İmam yoktur. Bu ilkeyi kabullenmeyen kafir ve sapık sayılır, katli vacip olur.⁶

Şii şairler, şiirlerinde mezhep inançlarını dile getirmeleri yanında, diğer Şii fırkalardan farklı inançlarını da dile getirmişlerdir. Ayrıca fırka farklılıklarına rağmen hepsi İmamet'in Ehl-i Beyt'in hakkı olduğunda hemfikir olup bu hususta, aklî ve dinî delil getirmeye çalışmışlardır. İmamlarına övgüde bulunurken, onların takvasından, salahından ve doğruluklarından dem vurmışlardır.⁷

Bu konular yanında vasiyet, tayin, beklenen Mehdi gibi kavramları dile getirmişler ve bunlara inananları kafirlikle suçlamışlardır. Bunların hakkını gasp eden Emevî, Abbâsî ve Zübeyrîleri kafir saymışlar, ayrıca İmamiyye, Zeydiyye ve Keysaniyye'ye mensup şairler birbiriyle çekişmiş, Hariciler ve Mürcie gibi gruplara karşı da saldırıya geçmişlerdir.⁸

Keysânîlik:

Şiiler, Hz. Ali'nin vefatından sonraki süreçte ihtilafa düştüler. İhtilafın temeli imamların tayini meselesiydi. Bunlardan bir kısmı Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'yi imam tayin ettiğini söylerler. Bunlara Keysânîyye adı verilir. Bu fırkanın kurucusu el-Muhtâr b. Ebî 'Ubeyd es-Sekafi'dir. el-Muhtâr es-Sekafi, Hz. Hüseyin'in öcünü almış ve onunla savaşarak katledilmesi olayına karışanları sürmüştür. Daha sonra hakimiyetini Irak, el-Cezîre, İran ve Ermenistan'a kadar genişletmiş ve herkesi İbnu'l-Hanefiyye lakaplı Muhammed b. Ali'ye (Annesi Benû Hanîfe'den Havle adında biridir) biat etmeye davet etmiştir. el-Muhtâr, Hz. Ali'nin Cemel Savaşında sancağı İbnu'l-Hanefiyye'ye vermiş olmasını, imametine delil olarak göstermiştir. O sıralarda İbnu'l-Hanefiyye Mekke'de ikamet etmekteydi ve İbnu'z-Zubeyr onu tutuklayıp, taraftarlarından bir grupla beraber 'Ârim zindanına hapsedmişti. Bunun üzerine taraftarlarından oluşan bir ordu Mekke'ye ulaşıp zindandan onu ve arkadaşlarını kurtarmaya

⁶ Nebîl Halîl Ebû Haltem, *el-Firaku'l-İslâmiyye fikran ve şî'ran*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1990, s. 141.

⁷ Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 170.

⁸ Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 171.

çalışınca İbnu'z-Zubeyr zindanın etrafına odun yığılması ve ateşe verilmesini emretti. Zindanın ateşe verilmesine rağmen bir grup İbnu'l-Hanefiyye'yi kurtarmayı başardı.⁹

Daha sonraki gelişmeler sonucu Emevî halifesi 'Abdu'l-Melik b. Mervân'a biat eden İbnu'l-Hanefiyye'nin ölümüyle birlikte Kaysâniyye iki firkaya ayrıldı. Birincisi Ebû Kerab ed-Darîr'in başını çektiği Kerâbiyye fırkasıdır. Bunlar İbnu'l-Hanefiyye'nin ölmediği, Radvâ dağında yaşadığı, sağında bir aslan, solunda bir kaplan bulunduğu, yanında iki pınar bulunup birinden bal, diğerinden su aktığını ve bunlarla beslendiği ve zulümle dolmuş bulunan dünyada adaleti sağlamak için geri geleceği, Mehdiyi Muntazar olduğu inancını taşırlar.¹⁰ Bu firkaya iki büyük şair intisap etmiştir. Kuseyyir ve es-Seyyid el-Himyerî. Bu iki şair, İbnu'l-Hanefiyye'nin imam olduğuna ve ric'at düşüncesine sıkı sıkıya bağlıydılar ve inançlarını şiirlerinde terennüm etmekteydiler. Diğer Keysâniyye grubu ise İbnu'l-Hanefiyye'nin öldüğünü kabullenmiş ve imametin oğlu Ebû Hâşim'e geçtiğini söylemişlerdir.¹¹

Kuseyyir

Adı Ebû Sahr Kuseyyir b. 'Abdi'r-Rahmân b. Esved b. 'Âmir b. 'Uveymir b. Mahled ibn Sa'îd'tir.¹² Bu şekildeki soy ağacı onu Huzâ'a kabilesine mensup kılar. Fakat kızı Leylâ'dan olma torununun çıkarttığı soyağacı bu şekilde değildir.¹³ Şair kendisinin Kureyş kabilesinden olduğunu söylemiş ve bunu ispata çalışmıştır.¹⁴ Doğum tarihi net olarak bilinmeyen şairin 23-24'te (644-5), 35 (655), 40 (660) ya da 45 yılında doğduğu tahminleri yapılmaktadır.¹⁵ Şairin adı aslında Kesîr'dir. Kısa boylu ve zayıf yapılı olması sebebiyle bu kelimenin küçültme hali olan Kuseyyir diye tanınmıştır. Fakat bu durumun kesin olmadığını, küçültme halindeki ismin ailesi tarafından sevgi ifadesi olarak da konmuş olabileceğini söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁶ İsmnin asıl şeklini bir beytinde şöyle kullanmaktadır.(Tavîl)

وَقَالَ لِيَ الْبَلَاغُ وَيَحَاكُ إِتْهَا يَغْيِرُكَ حَقًّا يَا كَثِيرُ تَهْدِيمُ

⁹ Muhammed Seyyid Keylânî, *Eseru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-'Arab li'l-Bustânî, 2. basım, Kahire, 1995, s. 16.

¹⁰ Keylânî, *a.g.e.*, s. 17.

¹¹ Keylânî, *a.g.e.*, s. 17.

¹² Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-Ağânî*, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1936, IX, 3.

¹³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 4.

¹⁴ Bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 7, 11-13.

¹⁵ Bkz. Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1981, I, 617; İhsân 'Abbâs, "Bahs fi Hayâti Kuseyyir 'Azze ve Şi'rih", *Buhûs ve dirâsât fi'l-edeb ve't-târîh*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2000, III, 70, Kadri Mâyo, *Divan Mukaddimesi*, s. 12 ; Mustafa Çuhadar, "Kuseyyir", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 575.

¹⁶ Bkz. İhsân 'Abbâs, *a.g.m.*, s. 69.

“Haber ulaştırırlar bana, yazık sana o gerçekten de başkasına tutkun ey Kesîr dediler.”¹⁷

Şiirlerinde adı sık sık geçen sevgilisi Ummu ‘Amr ‘Azze bint Humeyl b. Hafz’a nisbetle Kuseyyir ‘Azze olarak da anılmıştır.¹⁸

Kuseyyir küçük yaşta babası ölünce iyiliksever biri olan amcasının himayesinde büyüdü ve çobanlık yaptı. Hayatının önemli bir kısmını Medine ile Yenbû‘ayn arasında geçirdi. Rivayete göre şair, gençlik döneminde Kızıldeniz sahilinde sürüsünü otlatırken Benî Damre kadınlarından bir topluluğa rastlamış, onlara en yakın suyu nerede bulabileceğini sormuş, kendisine suyun yerini gösteren ‘Azze adındaki kıza bu sırada aşık olmuş, onun için yazdığı şiirler halkın diline düşünce ‘Azze’nin ailesi kabile töresine uyararak aile şerefini kurtarmak için onu ilk isteyen yaşlı birine vermiş,¹⁹ ‘Azze kocası ve aşiretiyle birlikte Mısır’a göç etmiş, bu olaydan sonra Kuseyyir’in aşkı daha da artmıştır. Bir süre sonra halife Abdu’l-Melik b. Mervân kocası vefat eden ‘Azze’yi Kuseyyir ile evlendirmek istemiş, bunun için Medine’de bulunan Kuseyyir’e mektup yazarak Şam’a gelmesini söylemiş, ancak Kuseyyir Mısır’a gittiğinde ‘Azze’nin cenazesinden dönen cemaatle karşılaşmış (85/704), burada ‘Azze için bir mersiye söylemiştir.²⁰

Kuseyyir’in, zamanının en iyi şairi olduğu ifade edilen, çocuğu olmamış ve 141 yılında vefat etmiş Sevâb adında bir oğlu ve Leylâ adında bir kızı olduğu, kızının da Ebû Seleme künyesini taşıyan şair bir oğlu olduğu, bunun da geride çocuk bırakmadan öldüğü aktarılır.²¹

105 yılında Medine’de vefat eden Kuseyyir’in o sırada kızı Leyla’dan başka kimsesi kalmamıştı.²² Şair, fakih İkrime b. el-Berberî ile aynı gün defnedilmiştir. Kureyş kabilesi Kuseyyir’in cenazesine akın ettiği için, İkrime’nin cenazesini taşıyacak kimse bulunmamıştır.²³ Medine’de cenazesine kadın erkek herkesin katıldığı ve “insanların en fakihi ve en iyi şairi öldü” denildiği rivayet edilmektedir.²⁴ İmam Muhammed b. el-Bâkır’ın onu çok takdir ettiği ve cenazesinde bulunduğu kaydedilmektedir.²⁵

Şairliği

Kuseyyir, şiir söylemeye başlamasıyla ilgili olarak şu olayı aktarmaktadır: “Bana söyleninceye kadar şiir söylemedim; bir gün, gün

¹⁷ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, nşr. Kadri Mâyû, Dâru’l-Cil, Beyrut, 1995, s. 317.

¹⁸ Mustafa Çuhadar, *aym yer*

¹⁹ Bu gelenek için bkz. Yahyâ el-Cebûrî, *el-Ğazelu’l-‘Uzrî*, Daru’l-Beşîr, Amman, 2005, s. 32, 33.

²⁰ Çuhadar, *aym yer*.

²¹ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 4.

²² el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 4.

²³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 36.

²⁴ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 37.

²⁵ Çuhadar, *aym yer*.

ortasında Medine yakınlarındaki el-Ğamîm veya Bukâ‘ Hamdân denilen yerde deve üzerinde yolculuk yaparken bir binici bana yaklaştı ve birden bir cine dönüştü. İyice bakınca bakırdan olduğunu ve kendini toprağın üzerinde sürüdüğünü gördüm.²⁶ Bana “şiiir söyle, sana ilka edeceğim” dedi, “sen kimsin?” dedim, “Ben senin cin arkadaşımın” dedi ve ben de şiiir söyledim” demiştir.²⁷

Kimi yazarlara göre Kuseyyir’in anlattığı bu hikaye, onun daha küçük yaştaiken amcasının farkına vardığı ve daha sonra da herkesin neredeyse hemfikir olduğu ahmaklığını göstermektedir.²⁸

İslam öncesi dönemde Araplar, şairlerin cinlerle ilişkisinin olduğuna ve her şairin ona şiiir ilham eden bir cinin bulunduğuna inanmaktaydılar.²⁹ Gayb aleminden şairlere bilgiler aktardıklarına inanılan bu cinlerinin adları bile vardı.³⁰ İhsân Abbâs ise, bu haber hakkında yorum yaparken, Kuseyyir’den başkası bu hikayeyi anlatsaydı, geleneksel inanca uymak için söylemiştir, denilirdi. Ama Kuseyyir gibi hayatı boyunca vehimlerle ve vesveselerle yaşamış biri anlatıyorsa, daha farklı bir anlam taşımaktadır, der.³¹

Kendisi gibi platonik aşk şairlerinden olan Cemîl Buseyne’nin râvîsi olması Kuseyyir’e ilk şiiir denemelerini gazel ve aşk temaları üzerine yapma imkanı vermiş, zamanla şiiirleri ‘Azze aşkı ve onun tasvirinde yoğunlaşmıştır. Gazel ve tasvirlerinde abartılar bulunmakla birlikte realist çizgi ağır basar. Gerek ‘Azze aşkı gerekse Hazîn ile ağır atışmaları yüzünden başı belaya giren şairi her defasında yakın dostu Hindif (Hindik) el-Esedî’nin kurtardığı kaydedilir.³²

Kuseyyir yaşadığı dönemde Hicaz bölgesinin en büyük şairi olarak tanınmıştır. el-İsfehânî, İbn Sellam el-Cumahî’nin onu birinci sınıf şairlerden saydığını ve adını Cerîr b. ‘Atiyye, el-Ferzadk ve er-Râ‘î gibi büyük şairlerle andığını, hatta tüm şairlerden daha iyi bir şair olduğunu ve hükümdarları ondan daha iyi öven bir şairin olmadığını dile getirdiğini söyler.³³ Fakat İbn Sellâm onun büyük bir şair olduğunu kabullenmesine rağmen ikinci tabakaya yerleştirmiştir.³⁴ Şiiirlerinin bir kısmı bestelenmiş olan şairin ‘Azze’ye olan duygularını terennüm ettiği “Kaside-i Tâiyye”si

²⁶ Cinin ayaklarının, binek üzerindeyken yerde sürünecek kadar uzun olduğunu anlatmak istiyor.

²⁷ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 24.

²⁸ en-Nu‘mân el-Kâdî, *el-Firaku’l-İslâmiyye fi’ş-şu‘ri’l-Umevî*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, ts., s. 565.

²⁹ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, 1973, s. 12, 13.

³⁰ Bu konuda bkz. Ali Yılmaz, “Arap Edebiyatında Şeytanlı (Cinli) Şairler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2002, c. IV/II, s.261-268.

³¹ İhsan Abbâs, *a.g.m.*, s. 71.

³² Çuhadar, *DİA*, XXVI, 576

³³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 5.

³⁴ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli’ş-şu‘arâ*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru’l-Medenî, Kahire, 1980, II, 540

meşhurdur.³⁵ Bu şiirin tamamının revisinde lam ve tâ'ya bağlı kalmıştır. Bu bir açıdan şiirinde zorlama/tekellüf olduğunun göstergesidir.³⁶ Arap edebiyatının en güzel gazel şiirlerinden biri olduğu hemen herkesçe kabul edilen bu kaside aşağıdaki beyitlerle başlar: (Tavîl)

قلوصيكنما تم ابكيا حيث حلت	خليلي هذا ربع عزة فاعقلا
وبيتا وظلا حيث باتت وظلت	ومسا ترابا كان قد مس جدها
ذنوبيا اذا صلكتما حيث صلت	ولا تياسا ان يمحو الله عنكما
ولا موجعات القلب حتى تولت	وما كنت ادري قبل عزة ما البكا

“Dostlarım burası ‘Azze’nin yurduudur, bineklerinizi bağlayın ve onun (bir zamanlar) oturduğu yerde ağlayın. Onun teninin değdiği toprağa dokunun, onun gündüzünü ve gecesini geçirdiği yerde gece ve gündüzünüzü geçirin. Onun namaz kıldığı yerde namaz kıldığımız takdirde Allah’ın günahlarınızı bağışlayacağından ümidinizi kesmeyin. ‘Azze’den önce ağlama nedir, o çekip gitmeden önce kalp acıları nedir bilmezdim.”³⁷

İbn Selâm el-Cumahî onun aşkı hakkında “O sadece aşıklık iddiasında bulunur, ne aşiktir ne de aşkına sadık” demiştir.³⁸

Edebiyat eserlerinde Kuseyyir’in şiiri hakkında olumlu şeyler söylenir, pek çok temada da şiir söyleyen şairin, özellikle gazel ve medîh şiirleri herkesin beğenisini kazanmış, geriye çok güzel kasideler bırakmıştır.³⁹ Örneğin İbrahim b. Sa’d’ın “ben Kuseyyir’in otuz kasidesini rivayet ediyorum, bunlar rukye olarak deliye okunsa kendine gelir” dediği ve Ebû ‘Ubeyde’nin Kuseyyir’in şiirini otuz dinara imla ettirdiği aktarılmaktadır.⁴⁰

Karakteri ve Bunun İnancına Etkisi

el-Câhiz’in cimri olduğunu belirttiği şairin⁴¹ ufak tefek, çok kısa boylu, ahmak birisi olduğu anlatılır. el-İsfehâni onun hakkında el-Vakkâsî’nin, “Kuseyyir’i Kabe’yi tavaf ederken gördüm ve kim üç karıştan uzundu derse yalan söylemiş olur” ifadesini ve ‘Abdu’l-Melik b. Mervân’ın yanına vardığında Halife’nin kısa boyuyla alay ederek “başını eğ de tavana değmesin” dediğini aktarır.⁴² el-İsfehâni’nin eserindeki bilgilere göre gittiği

³⁵ Çuhadar, *DİA*, XXVI, 576.

³⁶ Şevki Dayf, *Târihu’l-edebi’l-‘Arabi’ - ‘Asru’l-İslâmî-*, Dâru’l-Me’ârif, 11. basım, Kahire, 1989, s. 319.

³⁷ Kuseyyir ‘Azze, *Divân*, s. 75.

³⁸ el-İsfehâni, *a.g.e.*, IX, 32.

³⁹ Halil Ebû Ziyâb, *el-Edebu’l-Umevî*, Dâru ‘Ammâr, Amman, 2006, s. 216.

⁴⁰ el-İsfehâni, *a.g.e.*, IX, 5.

⁴¹ el-Câhiz, *Kitâbu’l-Buhâlâ*, nşr: Tâhâ Hâcirî, Dâru’l-Me’ârif, 5. basım, Kahire, 1990, s. 180.

⁴² el-İsfehâni, *a.g.e.*, IX, 6.

her yerde, çocukluğundan ölüm döşegine kadar ömrünün her çağında insanların alayıyla karşı karşıya kalmıştır.⁴³

Kuseyyir aşk derdindeyken 61 yılında Kerbelâ'da Hz. Hüseyin şehit edildi. Akabinden İbnu'z-Zubeyr Hicaz'da ayaklanma başlattı ve Medîne'den Emevîleri çıkarttı. Bu sırada el-Muhtâr es-Sekafî'nin hareketi başladı. Hindik el-Esedî adındaki bir adam bu dönemde Medîne'ye geldi ve el-Muhtâr es-Sekafî'nin hareketinin propagandasını yapmaya başladı. Kuseyyir de bu propagandadan etkilenenler arasındaydı.⁴⁴

Kimileri Kuseyyir'in Şii-Keysânî inancı benimsemesinde rivayetlerde aktarılan çirkin, kısa boylu, ahmak ve her söylenene inanan biri oluşunun ve insanların bu halleriyle alay etmesinin tesirinin olduğunu, bunun da şairde psikolojik rahatsızlık oluşturup aşırı fikirlere ve inançlara, bir takım vehimlere yöneltmiş olabileceğini dile getirmişlerdir.⁴⁵

Rivayete göre Kuseyyir ve Hindik hac zamanı otururlar ve inançlarını müzakere ederlerdi. Günün birinde Hindik "Benden sonra aileme bakacak birini bulsam, hac zamanı kalkar insanlara Hz. Peygamber'in soyunun üstünlüğünü, insanların onlara zulmettiğini, haklarını ellerinden aldıklarını söyler, Hz. Peygamber'in soyuna uymaya davet eder, Ebû Bekir ve Ömer'den teberrî ederdim" demiş, bunun üzerine Kuseyyir, eğer ona bir şey olursa ailesine bakma sözü vermiş, o da ifade ettiklerini açıkça dile getirince insanlar üzerine saldırmış, ölünceye kadar dövmüşlerdir.⁴⁶ Daha sonra Kuseyyir ona mersiye olarak kasideler söylemiştir. Bunlardan birinde şöyle demektedir: (Tavîl)

تقولُ ابنةُ الصَّمريِّ : ما لك شاحباً
فقلتُ لها : لا تعجبي ، من يمُتُّ له
ولوئذْكَ مُصَقَّرٌ وإنْ لم تحلِّقْ
أخُ كأيي بدر ، وجدك يشوق

"Damrî'nin kızı ('Azze) dedi ki, ne oldu da soldun, zaferan sürmediğin halde rengin sararmış; ona dedim ki, dedene andolsun ki kimin Ebû Bedr (Hindak) gibi bir kardeşi ölürse acı çekip sarsılır..."⁴⁷

İbnu'l-Hanefiyye İle İlişkisi

Şia'nın Keysânîyye koluna bağlı olan Kuseyyir, şiirlerinde Ehli Beyt'e bağlılığını, nübüvvetin Hz. Ali ve oğullarına geçtiğini, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'nin beklenen Mehdi olduğunu dile getirmiştir. el-Muhtâr es-Sekafî tarafından mehdîliği ilan edilen Muhammed b. el-Hanefiyye, kendisine biat etmediği gerekçesiyle Abdullah b. ez-Zubeyr

⁴³ Bkz. el-İsfehânî, a.g.e., IX, 20.

⁴⁴ İhsân 'Abbâs, a.g.m., s. 83.

⁴⁵ el-Kâdî, a.g.e., s. 565, 566.

⁴⁶ el-Kâdî, a.g.e., s. 568.

⁴⁷ Kuseyyir 'Azze, *Dîvân*, s. 204. Hindik el-Esedî için söylediği diğer bir mersiye için bkz. *Dîvân*, s. 135-139.

tarafından Mekke’de hapsedilmiş,⁴⁸ bir süre sonra hapisten çıkınca Kuseyyir ile birlikte Şam’a giderek Abdu’l-Melîk b. Mervân’a biat etmişti. Kuseyyir bu vesileyle Abdu’l-Melîk’le tanışma ve kendisine methiyelerini sunma fırsatı bulmuştur. Ardından Abdu’l-Melîk’in kardeşi Mısır valisi Abdu’l-‘Azîz b. Mervân’a methiyelerini sunmak üzere Kahire’ye gitmiştir.

Hicrî 65 yılı, el-Muhtâr es-Sekafî’nin İbnu’l-Hanefiyye’ye daveti ve Keysânî akidesini oluşturması döneminde, Kuseyyir’in bu davetin en büyük propagandacısı olduğunu görmekteyiz. Onun ricat, nübüvvet meşalesinin hâlâ Ali ve evlatlarında sürdüğü, İbnu’l-Hanefiyye’nin beklenen Mehdi (Mehdî Muntezar) olduğu gibi tüm aşırı inançları benimsediğini görmekteyiz. İbnu’l-Hanefiyye hakkında şöyle demektedir: (Vâfir)

أَمِينُ اللَّهِ بِلُطْفٍ فِي السُّؤَالِ	أَقْرَّ اللَّهُ عَيْنِي إِذْ دَعَانِي
وَيَسْأَلُ عَنِ بَنِيَّ وَكَيْفَ حَالِي	وَأُنْتَى فِي هَوَايَ عَلَيَّ خَيْرًا
وَزَلَّةً فَعَلِيهِ عِنْدَ السُّؤَالِ	وَكَيفَ ذَكَرْتُ حَالَ أَبِي خَبِيبٍ
أَخُو الْأَحْبَارِ فِي الْحَقِيبِ الْخَوَالِي	هُوَ الْمَهْدِيُّ حَبْرَنَا كَعَبِّ

“Allah gözümü aydın etsin, çünkü Emînullah (Muhammed b. el-Hanefiyye) beni çağırıp soru sorma lütfunda bulundu; aşkıma (inancıma) güzel övgülerde bulundu, çocuklarımı ve nasıl olduğumu.. sorulduğu zaman Ebû Hubeyb’in (Abdullah b. ez-Zubeyr) halini ve yanlış davranışını nasıl dile getirdim. O mehdîdir, bunu bize eski çağlardaki ahbarın kardeşi olan Ka’b haber vermiştir.”⁴⁹

el-İsfehânî’nin aktardığı rivayete göre, bu şiir hakkında Kuseyyir’e “Ka’b’ı görüp sordun mu?” denilmiş, o da “hayır” diye cevap vermiş, “niçin Ka’b haber verdi diyorsun?” denildiğinde “öyle dediğini sanıyorum” demiştir.⁵⁰

Kuseyyir’in, imamına öfkelenip onu Hâşim oğullarından on beş kişiyle birlikte ‘Arım zindanına hapseden ve el-Muhtar es-Sekafî’yi Kûfe’den süren İbnu’z-Zubeyr’e öfke dolu olduğunu görmekteyiz. Bilindiği üzere İbnu’z-Zubeyr kendisini “Kâbe’ye sığınan” ilan etmişti. Kuseyyir ona şöyle seslenmektedir: (Tavîl)

وَحَمْرَةَ أَشْبَاهِ الْجِدَاءِ التَّوَائِمِ	لَكَ الْوَيْلُ مِنْ عَيْنِي حُبِيبٍ وَتَابِتٍ
بَلِ الْعَائِدُ الْمَظْلُومُ فِي مَسْجِنِ عَارِمِ	تُحْبِرُ مَنْ لَاقَيْتَ أَنْكَ عَائِدٌ
مَنْ النَّاسُ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ ظَالِمِ	وَمَنْ يَرِ هَذَا الشَّيْخَ بِالْخَيْفِ مِنْ مَنْى
وَفَكَأَنَّكَ أَغْلَالُ وَقَاضِي مَعَارِمِ	وَصِيَّ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى وَابْنُ عَمِّهِ
وَلَا يَبْقَى فِي اللَّهِ لَوْمَةٌ لَانِمِ	أَبِي فَهُوَ لَا يَشْرِي هُدَى بَضَالَةٍ
حُلُولًا بِهَذَا الْخَيْفِ خَيْفِ الْمَحَارِمِ	وَنَحْنُ بِحَمْدِ اللَّهِ نَنْتَلُو كِتَابَهُ

⁴⁸ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu’l-Hancî, Kahire, ts, VII, 102-106.

⁴⁹ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 287.

⁵⁰ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 17.

وَحَيْثُ الْعَدُوِّ كَالصَّدِيقِ الْمُسَالِمِ
وَلَا شِدَّةَ الْبَلْوَى بِضَرِيَّةٍ لَازِمِ
فَوَارِحَ تَلْوِي بِالْحَطُوبِ الْعَوَارِمِ

بَحَيْثُ الْحَمَامِ أَمِنَ الرَّوْعُ سَاكِنُ
فَمَا وَرَقُ الدُّنْيَا يَبَاقُ لِأَهْلِهِ
فَلَا تَجَزَّعَنَّ مِنْ شِدَّةٍ إِنَّ بَعْدَهَا

“Hubeyb, Sabit ve Hamza'nın⁵¹ ikiz yırtıcı kuşları andıran gözlerinden dolayı yazıklar olsun sana! Karşılaştığın insanlara (Kâbe'ye) sığınmış olduğunu söylüyorsun; halbuki (senin şerrinden Allah'a) sığınan mazlum, 'Ârim zindanıdadır. Her kim Mina'dan Hayf yoluyla inen bu yaşlı adamı (Muhammed b. el-Hanefiyye) görse, zalim olmadığını anlar. Seçilmiş Peygamberin ve amcasının oğlunun (Hz. Ali) vasîsi, zincirleri kıran ve alacak verecek hususunda yargıçtır o. Direndi; o dalalet karşılığında hidayeti satmaz ve Allah hakkında kınayanın kınamasından sakınmaz. Allah'a hamdolsun bizler Hac menasikinin bulunduğu bu Hayf'ta (Harem), güvercinin emniyette ve sakin, düşmanın barışçı bir arkadaş gibi olduğu yerde oturarak O'nun kitabını okuyoruz. Ne dünyanın süsü, ehline kalıcı, be de belanın sıkıntısı sürekli darbe vurucu değildir. Sıkıntıdan acı duyma sakın! Çünkü büyük felaketleri (unutturan) rahatlıklar takip eder.”⁵²

Burada İbnu'z-Zubeyr'in İslam'ın Kâbe'ye sığınanın güvende olması, hatta oraya sığınan güvercinlerin bile avlanmasının ve rahatsız edilmesinin yasak olması farzını ihlal ettiği tespitinde bulunmaktadır. Ayrıca İbnu'z-Zubeyr'in Hz. Ali'nin, dolayısıyla da Hz. Peygamberin vasîsi olan İbnu'l-Hanefiyye'ye haksızlık etmesi eleştirilmektedir.

Daha önce de değinildiği üzere Abdullah b. ez-Zubeyr, Muhammed b. el-Hanefiyye'yi kendisine biat etmeyince sıkıştırmış ve bunun üzerine Abdu'l-Melik Şam'dan haber gönderip kendi yanına gelmesini istemişti.⁵³ O da yanında şairi Kuseyyir ile beraber Şam'a gidip Emevî halifesi 'Abdu'l-Melik'e iltihak etmiştir. Şam'a doğru yola çıktıkları sırada Kuseyyir'in söylediği şiirin girişi şöyledir: (Recez)

أَنْتَ الْإِمَامُ الْحَقُّ لَسْنَا نَمْتَرِي
أَنْتَ الَّذِي نَرْضَى بِهِ وَنَرْتَجِي
أَنْتَ بِنُ خَيْرِ النَّاسِ مِنْ بَعْدِ النَّبِيِّ
يَا ابْنَ عَلِيٍّ سِرٌّ وَمَنْ مِثْلُ عَلِيٍّ؟
حَتَّى تَحُلَّ أَرْضُ كَلْبٍ وَبَيْلِي

“Sen gerçek imamsın, kuşkumuz yok; sensin razı olduğumuz ve beklediğimiz. Sen insanların Peygamber'den sonra en hayırlısının oğlusun.

⁵¹ Hubeyb, Sâbit ve Hamza, Abdullah b. ez-Zubeyr'in oğullarından üçünün adlarıdır. İbnu'z-Zubeyr'in eşleri ve çocuklarının listesi için bkz. İrfan Aycan, Emevîler Döneminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: Abdullah b. Zübeyr, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2000, c. XLI, s. 101, 102.

⁵² Kuseyyir 'Azze, *Divan*, s. 347, 348,

⁵³ Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 107.

Kelb ve Belî toprağına konaklayıncaya kadar yürü ey Ali'nin oğlu, kim olabilir Ali gibi?!⁵⁴

Halife de İbnu'l-Hanefiyye'ye ve şairine ikramda bulunmuş ve saygın bir konumda tutmuştur. Buradan 'Abdu'l-Melik ile Kuseyyir arasında nasıl olup da bir ilişki kurulup, Kuseyyir'in halifeye methiyeler düzdüğü anlaşılmaktadır.⁵⁵ Kuseyyir, daha sonra halifeyi İbnu'z-Zubeyr'e karşı kıskırtmış, onu mağlup etmesini, Irak ve Hicaz'daki hakimiyetini ortadan kaldırmasını temenni etmiş; halife hicri 70 yılında gerçekleşen seferi öncesi Mus'ab b. ez-Zubeyr'e karşı ordu hazırlarken onu savaşa teşvik etmiştir. Kuseyyir halife sefere çıkarken, halifenin eşi 'Âtike'nin ağlaması ve savaşa gitmekten alıkoymaya çalışmasını şöyle anlatır: (Tavîl)

إذا ما أراد الغزو لم تكن عزمه
نهته قلما لم تر اللهبي عاقه
حصان عليها نظم در يزيبها
بكت فبكي مما شجأها قطيبها

“Savařmak istediğinde, üzerinde dizilmiş incinin süslediğı iffetli kadın onun azmini kırmadı; (kadın) onu savaştan menetti, menetmesinin onu engellemediğini görünce ağladı da onun hüznünden dolayı hizmetkari da ağladı.”⁵⁶

Kuseyyir 'Abdu'l-Melik'i methetmeyi sürdürmüş, ayrıca Mısır'a gidip halifenin valisi ve kardeşi olan 'Abdu'r-Rahmân'ı da övmüştür. Kimi yazarlar onun bu övgülerini ikiyezlülük olarak görmüşlerdir. Pek çok Şii şairin, Ehl-i Beyt'i sevdiklerini ve bu uğurda canlarını seve seve feda edeceklerini söylemelerine rağmen Emevî ve Abbâsî halife ve yöneticilerinin yanında tam tersi şeyler söyleyip, Ehl-i Beyt'ten teberrî ettiklerini ve onların hilafete layık olmadığını söyledikleri görüldüğünden⁵⁷ kimi yazarlar Kuseyyir'in Emevî halifelerine övgülerini ikiyezlülük, takiyye, halifenin ihsanına tamah etme ve can güvenliğı sağlamak olarak yorumlamışlardır.⁵⁸

Örneğın, Kuseyyir'in aşkında da, siyasî görüşünde de, soyunda da yalancı olduğunu dile getiren⁵⁹ Tahâ Huseyn, şairin tavrını diğeri bir Keysânî şair olan es-Seyyid el-Himyerî'nin tavrına benzetmiş; es-Seyyid el-

⁵⁴ Kuseyyir 'Azze, *Divan*, s. 385.

⁵⁵ Dayf, *a.g.e.*, s. 320.

⁵⁶ Kuseyyir 'Azze, *Divan*, s. 365, 366. Bu hadise, Kuseyyir bu şiiri söyledikten sonra gerçekleşmiş, karısı, Halife'yi savaş kararından vazgeçirememiş, Halife eşinin isteğini reddetmiştir. İbn Tabâtâbâ gibi kimi eleştirilenler bu beyitleri latif, anlamı harika olarak nitelemişler ve şairin öngörüsüne delil saymışlardır. İbn Tabâtâbâ el-'Alevî, *'Hyaru's-Şi'r*, nşr: 'Abbâs 'Abdu's-Sâtir, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 89, 90.

⁵⁷ Örneğın Şii şair Mansûr en-Nemerî, Abbasîlerin hilafete layık olduklarını söylemiş ve Abbâsî halifesi er-Raşid'i övmüştür. Ama çok geçmeden onun Emevîler ve Abbasîlerle alay eden bir şiirine vakıf olan halife onun tavrının ikiyezlülük olduğunu öğrenmiştir. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1982, II, 860, 861.

⁵⁸ Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 167, 168.

⁵⁹ Taha Huseyn, *Hadisu'l-Erbi'â*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1993, I, 291.

Himyerî'nin ricata inanmasına rağmen ödül almak için Abbasileri övdüğünü, Abbasilerin de kendilerini övdüğü için Şiiliğini görmezden geldiklerini hatırlatarak, Kuseyyir'in de ihsana nail olmak için Emevîlere methiyeler düzdüğünü, onların da şairin Şiiliğini görmezden geldiklerini dile getirmiştir.⁶⁰ Daha sonra da bu iki şair hakkında başka bir benzerlik kurmuş ve tıpkı es-Seyyid el-Himyerî'nin hem Abbasileri hem de Şiileri memnun etmek için iki tarafın ortak düşmanı Emevîleri hicvettiği gibi, Kuseyyir'in de hem Emevîlerin hem de Şiilerin ortak düşmanı olan Zübeyrîleri hicvettiğini ve böylece iki tarafı da memnun ettiğini söylemiştir.⁶¹ Şiilerin de, şairin zaten savaşamadıkları Emevîleri methetmesini kabullenirken, Emevîler de şiirleri etrafta yayılan ve kendilerini öven bir adamı idare ettiklerini ifade etmiştir.⁶²

Halbuki şâir ikiyüzlü bir tavır sergilememekte, bilakis imamının tabi olduğu ve ona sığınma hakkı tanıyan 'Abdu'l-Melik'e şükran duymaktadır. Eğer İbnu'l-Hanefiyye 'Abdu'l-Melik'e biat etmemiş olsaydı bu ikiyüzlülük değil de takiyye olarak düşünülebilirdi. Bilindiği üzere Şia, kişinin canından endişe ettiği zaman takiyye yapmasına izin vermektedir. Şevkî Dayf, halifenin Kuseyyir'in Şiî olduğunu ve bu inançta ısrar ettiğini bilmesine rağmen ona ikramda bulunduğuna dair bilgiler olduğunu, hatta şâirin 'Abdu'l-Melik'in hilafetinden bahsederken onun hilafetini onaylamadığını ve bu makamın meşru varislerinin hakkını gasp ettiğini ima ettiğini söylemekte ve Kuseyyir'in aşağıdaki beyitlerini bu görüşüne delil olarak göstermektedir.⁶³ (Tavîl)

وَأَنْتَ الْمُعَلَّىٰ يَوْمَ لَقَّتْ قِدَاحُهُمْ وَجَالَ الْمَنِيحُ وَسَطَهَا يَنْتَقِلُ

“Oklarının sarılıp toplandığı ve kaybeden fal okunun ortalarında tedirgin dolaştığı gün sen kazanan fal okusun”⁶⁴

Yukarıdaki beyitte geçen (المعلى) kelimesi, kumarda fal oklarının yedincisi ve en fazla pay alanıdır. Kaybeden ok (المنيح) ise hiçbir şey alamaz. Burada 'Abdu'l-Melik'i en üstün halife olarak görmemekte, bir şekilde zahiri çarpıtıp batında Şia'nın imametine razı olmadığı yedinci halife olduğunu söylemektedir.⁶⁵ Bir başka şiirinde ise 'Abdu'l-Melik'i hakiki halifeler arasında yedinci halife olarak kabul ettiği görülmektedir: (Mutekârib)

وَكَانَ الْخَلَائِفُ بَعْدَ الرَّسُولِ لَ لِلَّهِ كُلُّهُمْ تَابِعَا
شَهِيدَانِ مِنْ بَعْدِ صِدِّيقِهِمْ وَكَانَ ابْنُ خَوْلَى لَهُمْ رَابِعَا

⁶⁰ Taha Huseyn, *a.g.e.*, I, 286.

⁶¹ Taha Huseyn, *a.g.e.*, I, 287.

⁶² Taha Huseyn, *a.g.e.*, I, 290.

⁶³ Dayf, *a.g.e.*, s. 321.

⁶⁴ Kuseyyir 'Azze, *Divan*, s. 249.

⁶⁵ Dayf, *aynı yer*.

وَمَرَوَانُ سَادِسُ مَنْ قَدْ قَضَى
وَمُرَوَانُ سَادِسُ مَنْ قَدْ قَضَى
مُطِيعًا لِمَنْ قَبْلَهُ سَامِعًا
وَمُرَوَانُ سَادِسُ مَنْ قَدْ قَضَى

“Rasulullah’tan sonra Halifelerin hepsi (ona) tabî idi; siddiklarından sonra iki şehit, Havle’nin oğlu (İbnu’l-Hanefiyye) da onların dördüncüsüdür. Onun oğlu da kendisinden sonra beşinci, kendinden öncekilere itaat eden ve uyandı. Hükmedenlerin altıncısı Mervân’dır ve oğlu da (Abdülmelik) kendisinden sonra yedincidir.”⁶⁶

Buna göre Kuseyyir inancından vazgeçmiş değildir. Bu ifadeleriyle şair daha önce hilafet makamına gelmiş Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Muaviye ve Yezîd’i kabul etmediğini de ifade etmiş olmaktadır. Samimi bir şekilde övdüğü kişilerin başında Ömer b. ‘Abdu’l-‘Azîz gelmektedir. Bu samimi övgünün kaynağı Ehl-i Beyt’e karşı tutumudur. Bu halife takva sahibi kişiliği yanında Ehl-i Beyt’e epeyce ikramda bulunmuş ve minberlerde onlara lanet edilmesini yasaklamış biridir. Kuseyyir onun bu asil davranışına işaret ederek şöyle demektedir: (Tavîl)

وَلَيْتَ فَلِمَ تَسْتَدِمُّ عَلَيَّ وَلَمْ تُخَفِّ
وَأَظْهَرْتَ نَوْرَ الْحَقِّ فَاسْتَدَّتْ نُورُهُ
بِرِّيَّ وَلَمْ تَقْبَلْ إِشَارَةَ مُجْرِمٍ
عَلَى كُلِّ لُبْسٍ بَارِقِ الْحَقِّ مُظْلَمٍ

“Yönetime geldin, Ali’ye küfretmedin, suçsuzu korkutmadın ve günahkarın görüşünü kabul etmedin. Hakikatin nurunu izhar ettin ve (hakikat) nuru (kendisine batılı) karıştıran, ışıltısını kararta, her şeye üstün geldi.”⁶⁷

Bağlı bulunduğu bu inanç İbnu’l-Hanefiyye’ye övgü, onun Mehdî olduğunu kabul ve Hz. Ali’nin atadığı vasi oluşuyla kalmamış, Keysânî akidesi gereğince imamların ölmediğine, bir süre sonra geri döneceklerine (ric’at) inanmıştır.⁶⁸ Muhammed b. el-Hanefiyye’nin ölümünden sonra söylediği bir şiirde şöyle demektedir: (Recez)

مَا مَنَّ يَا مَهْدِيُّ يَا ابْنَ الْمَهْدِيِّ
أَنْتَ الَّذِي نَرَضَى بِهِ وَنُرْتَجِي
أَنْتَ بِنُ خَيْرِ النَّاسِ مِنْ بَعْدِ النَّبِيِّ
يَا ابْنَ عَلِيٍّ سِرٌّ وَمَنْ مِثْلُ عَلِيٍّ؟
أَنْتَ الْإِمَامُ الْحَقُّ لَسْنَا نَمْتَرِي
يَا ابْنَ عَلِيٍّ سِرٌّ وَمَنْ مِثْلُ عَلِيٍّ؟
وَسِرٌّ يَنَا مُصَاحِبًا لَا تَنْتَنِي

⁶⁶ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 169, 170. Kuseyyir’in divanını neşreden Kadri Mayû beyitte geçen siddik kelimesini Hz. Ebu Bekir, iki şehidi de Hasan ve Hüseyin olarak açıklamıştır. Bu açıklamanın şairin inancına ters düştüğü ve bu kelimeyle Hz. Ali’yi kastettiği aşikardır.

⁶⁷ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 344.

⁶⁸ Dayf, *a.g.e.*, s. 322.

حَتَّى تُحَاذِيَ أَرْضَ كَلْبٍ وَيَلِي
ثُمَّتَ أَقْبَلُ، جَارِكَ اللهُ الْعَلِيِّ
بَيْنَ لَنَا مِنْ دِينِنَا مَا نُبْنِغِي

“Sen ölmedin ey Mehdî, ey hidayete ermişin oğlu; sensin razı olduğumuz ve beklediğimiz. Sen insanların Peygamber’den sonra en hayırlısının oğlusun. Yürü ey Ali’nin oğlu, kim olabilir Ali gibi?! Sen gerçek imamsın, kuşumuz yok; Kelb ve Belî toprağının hizasına varıncaya kadar eşliğinde bizi yürüt de durma. Orada başla/yönel, dostun Yüce Allah’tır, bize dinimizden istediğimizi/sorduğumuzu açıkla.”⁶⁹

Kuseyyir ‘Azze, ric’at akidesine inanan bir Şîi olarak imametın kime ait olduğu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: (Vâfir)

أَلَا إِنَّ الْأَنْمَةَ مِنْ فُرَيْشٍ
عَلِيٍّ وَالثَّلَاثَةَ مِنْ نَبِيِّهِ
فَسَيَبُطُ سَيَبُطُ إِيْمَانٍ وَبِرٍّ
وَسَيَبُطُ لَا تَرَاهُ الْعَيْنُ حَتَّى
تَعْتَبَّ لَا يَرَى عَنْهُمْ زَمَنًا
وُلَاةَ الْحَقِّ أَرْبَعَةٌ سِوَاءُ
هُمُ الْأَسْبَاطُ لَيْسَ بِهِمْ خَفَاءُ
وَسَيَبُطُ غَيْبُهُ كَرَبَلَاءُ
يَقُودُ الْحَيْلَ يَقْدُمُهَا اللِّوَاءُ
بِرَضْوَى عِنْدَهُ عَسَلٌ وَمَاءُ

“Doğrusu, imamlar Kureyş’tendir; Hakk’ın (Allah’ın tayin ettiği) yöneticileri eşit olarak dört tanedir. Ali ve oğullarından üçü, onlar kendilerinde (hilafet hakkına sahip oluşlarında) kuşku olmayan (Rasulullah’ın) torunlarıdır. Biri iman ve iyilik torunudur; birini ise Kerbelâ (toprağı) örtmüştür. (Diğer) birini ise, önünde sancağın gittiği süvarileri yöneteceği (zamana) kadar göz görmez. Kayboldu ve uzun süre onlara gözükmeyecek, Radvâ’dadır, yanında bal ve su vardır.”⁷⁰

Bu ifadelere göre Müslümanların meşru yöneticileri Ali, Hasan, Hüseyin ve İbnu’l-Hanefiyye’dir. Bu beyitlerde Hüseyin’in Kerbelâ’da öldürülüşü gaybet olarak adlandırılmaktadır. İbnu’l-Hanefiyye de Radvâ dağında saklanmış, bal ve su ile beslenmektedir; kalabalık bir orduyla geri dönecek, Emevî iktidarını devirecek, yönetimi özüne döndürecektir.⁷¹

Ölüm döşegindeyken söylediği aktarılan⁷² aşağıdaki beyitlerde diğer halifelerin iktidarını meşru saymayan akidesini açık bir dille şöyle ifade etmektedir: (Vâfir)

وَمَنْ قَوْلِ الْخَوَارِجِ أَجْمَعِينَا
غَدَاةَ دُعَايِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَا
بَرَنْتُ إِلَى الْإِلَهِ مِنْ ابْنِ أَرْوَى
وَمِنْ عَمْرِ بَرَنْتُ وَمِنْ عَنِيْقِ

⁶⁹ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 385, 386.

⁷⁰ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 37.

⁷¹ Dayf, *a.g.e.*, s. 323.

⁷² İhsân ‘Abbâs, *a.g.m.*, s. 87.

“İbn Ervâ’dan (Hz. Osman) ve Hâricîlerin tüm sözlerinden Allah’a sığındım; Ömer’den de sığındım, Atîk’ten (Hz. Ebû Bekir) de sonradan müminlerin emiri diye anıldıktan sonra (Allah’a sığındım)”⁷³

Bu ifadeler, Ebû Bekr, Ömer ve Osman’ın Emîru’l-Mu’minîn lakabına layık olmadığına, bunu hak edenin sadece Ali ve oğulları olduğuna inandığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Ali’den Sıffin’de ayrılmaları ve Nehravân’da onunla savaşmaları nedeniyle tüm Şii şairlerin, Haricîlere karşı büyük bir öfkesi vardır.⁷⁴ Kuseyyir de Şii bir şair olarak bu ifadelerinde onlara yüklenmekte ve teberrî etmektedir. Çünkü Keysaniyye, imametın Muhammed b. el-Hanefiyye’nin şahsında temsil edildiği inancındadır ve bunu kabul etmeyenler Şii olsun olmasın kafirdir.⁷⁵

Şâir, Ali ve oğullarını sevmenin günahlara kefarete olduğunu şöyle ifade etmektedir: (Kâmil)

حُبَّ النَّبِيِّ لَعْنَةُ ذِي عَثَبٍ من طاب في الأرحام والصُّلْبِ بل حُبُّهُمْ كَقَارَةِ الذَّنْبِ	إِنَّ امْرَأَةً كَانَتْ مَسَاوِيَهُ وَبَنِي أَبِي حَسَنٍ وَالِدِهِمْ أَتَرُونَ ذَنْبًا أَنْ نُحِبَّهُمْ
--	---

“Bir kimsenin kusurları Nebî’yi (a.s) sevmek olursa, o kınanmaz. Ebû Hasan’ın (Hz. Ali) oğulları ve onların babaları, ana tarafından da baba tarafından da asil kimselerdir. Onları sevmemizi günah mı görüyorsunuz?! Aksine onları sevmek günaha kefarettir.”⁷⁶

Bir başka şiirinde ise şöyle demektedir: (Vâfir)

أَطَلْتِ بِذَلِكَ الْجَبَلِ مَقَامًا وَسَمَوْتَ الْخَلِيفَةَ وَالْإِمَامًا مُقَامَكَ عِنْدَهُمْ سَيِّئِينَ عَامًا وَلَا وَاوَرَتْ لَهُ أَرْضٌ عِظَامًا تُرَاجِعُهُ الْمَلَائِكَةُ الْكَلَامًا وَأَشْرَبِيَةَ يَعْغَلُ بِهَا الطَّعَامًا	أَلَا قُلِّ لِلْوَصِيِّ قَدْتِكَ نَفْسِي أَصْرًا بِمَعْتَرٍ وَالْوَكَّ مَنَا وَعَادُوا فِيكَ أَهْلَ الْأَرْضِ طُرًّا وَمَا ذَاقَ ابْنُ حَوْلَةَ طَعْمَ مَوْتٍ لَقَدْ أَمْسَى بِمَجْرَى شِعْبِ رَضْوَى وَإِنَّ لَهُ لِرِزْقًا كُلَّ يَوْمٍ
--	--

“Doğrusu Vasî’ye de ki: Canım sana feda olsun, o dağda kalmayı uzattın; (Bu) içlerinde kaldığın altmış yıl boyunca hep birlikte senin uğrunda yeryüzü halkını düman bilen, sana tâbi olan ve seni halife ve imam diye adlandıran topluluğu üzdü. İbn Havle (Muhammed b. el-Hanefiyye) ne bir ölüm tattı ne de kemiklerinin üzerini bir toprak örttü. Melekler ona gelip

⁷³ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 354.

⁷⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 159 vd.

⁷⁵ Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 163.

⁷⁶ Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, s. 70.

gidip konuşurken Radvâ'da bir patikada akşamladı. Onun her gün yiyeceğini sağladığı rızkı ve içeceği vardır."⁷⁷

Hız. Hasan'ın torunlarına bakıp, "sizler küçük nebîlersiniz" dediği rivayet edilir.⁷⁸ Buna benzer başka rivayetler, şairin nübüvvet nurunun nesilden nesile aktarıldığına inandığını göstermektedir.⁷⁹

Kuseyyir Şii olduğu halde Emevîlerden Abdu'l-Melik b. Mervân, Abdu'l-'Azîz b. Mervân, Yezîd b. Abdi'l-Melik ve Ömer b. Abdi'l-'Azîz'e methiyeler yazması, imam kabul ettiği Muhammed b. el-Hanefiyye'nin Abdu'l-Melik b. Mervân'a biat etmesinden kaynaklanmaktadır ve iddia edildiği gibi takiyye yapması söz konusu değildir. Ayrıca güçlü bir şair olması, muhtemelen Emevî halifelerinin onun itikadî yönünü görmezlikten gelmelerine sebep olmuştur.⁸⁰ Ayrıca ufak tefek bir bünyeye sahip, komik derecede ahmak tavırları olan şairin itikadî yönüne rağmen tehlike arz etmediğini bilen halifelerin onu yanlarında tutmaları garip bir husus değildir.⁸¹ Aktarılan bilgilere göre Emevî halifelerinden bir şey isteyeceği zaman inancını gizlemeden "Ali hakkı için istiyorum" derdi.⁸² Hatta Ömer b. Abdi'l-'Azîz'in "Hâşim oğullarının salihleri ile fasitlerini tespit için Kuseyyir'in sevgisini ölçü alırım. O onlardan birini sevmiyorsa salihdir, seviyorsa fasittir" dediği aktarılmaktadır.⁸³

el-İsfehânî'nin belirttiğine göre Kuseyyir ruhların tenasühünü iddia eden aşırı bir Şii idi ve bu hususta Allah Teâlâ'nın "Dilediği surette seni terkip etti"⁸⁴ sözünü delil getirir ve "görmüyor musun, O'nun bir suretten diğerine çevirdiğini?" derdi.⁸⁵ Kuseyyir öldükten kırk gün sonra geri geleceğini söylerdi.⁸⁶ Abdullah b. Hasan b. Ali, son günlerinde hasta olan şairi ziyaret etmiş ve Kuseyyir ona "müjde, ben sana kırk gece sonra yaşlı bir atın üzerinde görüneceğim" demiş, bunun üzerine Abdullah ona lanet okumuş ve "ölürsen seni ne görürüm, ne seni ziyaret ederim, ne de senle konuşurum" diye karşılık vermiştir.⁸⁷ Bir başka rivayete göre halasına

⁷⁷ 'Abdu'l-Kâhîr el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak*, nşr. M. M. 'Abdu'l-Hamîd, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1995, s. 43. Kuseyyir'in divanına alınmamış, ama birçok kaynaktan ona ait olarak gösterilen bu şiir, kimi kaynaklarda diğer bir Şii-Keysânî şair olan es-Seyyid el-Himyerî'ye ait olarak gösterilmekte, bazı rivayetlerde de "içlerinde kaldığın altmış yıl" ifadesi yerine "gizlendiğin yetmiş yıl" şeklinde rivayet edilmektedir. Buna göre yukarıdaki şekliyle şiirin Kuseyyir'e ait olması mümkündür, ama diğer şekliyle değildir. Çünkü Kuseyyir, İbn'ul-Hanefiyye'nin vefatından altmış ya da yetmiş yıl sonrasını görecek kadar yaşamamıştır.

⁷⁸ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 18.

⁷⁹ el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 568.

⁸⁰ Çuhadar, *DİA*, XXVI, 576

⁸¹ el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 573.

⁸² İbn Kuteybe, *a.g.e.*, I, 509.

⁸³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 19.

⁸⁴ el-İnfîtâr/8.

⁸⁵ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 17.

⁸⁶ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 36.

⁸⁷ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 17.

kendisinin aslında Yunus b. Matta (Hz. Yunus) olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Rivayetlere göre bazı Keysânîler Muhammed b. el-Hanefiyye'yi Hz. Yunus'a benzetmişler, tıpkı Hz. Yunus'un balık karnına atılarak cezalandırıldığı gibi, Radvâ dağında karanlık bir mağarada yanında iki aslanla beraber tıpkı bir peygamber gibi cezalandırıldığını söylemişlerdir. Dolayısıyla Hz. Yunus'un Keysânîler nazarında farklı bir yeri bulunmaktaydı. Bu nedenle Kuseyyir kendisinin Yunus b. Matta olduğunu söylemişti.⁸⁹

Bu verileri inceleyen kimi araştırmacılar el-İsfehânî'nin Kuseyyir'i tenâsühe inanmakla ithamını yersiz bulmakta, elimizdeki şiirlerinde bunu doğrulayacak bir şey olmadığını, ric'ata inandığını doğru olduğunu ama tenâsühe inandığına dair bir veri olmadığını belirtmektedirler. el-İsfehânî'nin kendi mezhebi olan Zeydîliğe ters düştüğü için şaire yüklenmiş olabileceğini dile getirmişlerdir.⁹⁰

Sonuç

İslam dünyasında mezhepler oluştuğundan sonra bu mezheplerin inançlarını ve yönetim hakkındaki düşüncelerini ifade eden şairler ortaya çıkmıştır. İlk Şii fırkalardan biri olan Keysânîyye'ye mensup, aslında bir gazel şairi olan ve bu temada yazdığı şiirlerinde oldukça başarılı olan Kuseyyir imamet, ricat gibi konularda mezhebinin görüşlerini dile getirmiştir. Bu tür şiirler yanında ilk bakışta mezhebine aykırı gözükten Emevî halifeleri için methiyeler de söylemiştir. Bu methiyeleri onun Emevî iktidarını onaylamaktan ziyade, mehdî olduğuna inandığı İbnu'l-Hanefiyye'ye sığınma hakkı vermeleri ve ihsanda bulunmaları sebebiyle teşekkür anlamına gelmektedir. Ayrıca şair, Emevîleri ortak düşmanları olan Zubeyrîlere karşı kıskırtmış ve gerçek inancını gizlememiştir. Şairin gazel ve medîh temalarında söylemiş olduğu şiirler oldukça başarılı olmasına karşın, mezhebinin görüşlerini dile getirdiği şiirleri sanat açısından düşük seviyededir.

KAYNAKLAR

- Abbâs, İhsân, "Bahs fi Hayâti Kuseyyir 'Azze ve Şi'rih", *Buhûs ve dirâsât fi'l-edeb ve't-târîh*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2000, III/63-125.
- Aycan, İrfan, "Emevîler Döneminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: Abdullah b. Zübeyr", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2000, c. XLI, s. 99-115.

⁸⁸ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 19.

⁸⁹ İhsân 'Abbâs, *a.g.m.*, s. 86.

⁹⁰ Ebû Haltem, *a.g.e.*, s. 153, 154.

- el-Bağdâdî, ‘Abdu’l-Kâhir, *el-Fark beyne’l-fırak*, nşr. M. M. ‘Abdu’l-Hamîd, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut, 1995.
- el-Câhiz, Ebû ‘Usmân ‘Amr b. Bahr, *Kitâbu’l-Buhalâ*, nşr: Tâhâ Hâcîrî, Dâru’l-Me‘ârif, 5. basım, Kahire, 1990.
- el-Cebûrî, Yahyâ, *el-Ğazelu’l-‘Uzri*, Daru’l-Beşîr, Amman, 2005.
- Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, 1973.
- Çuhadar, Mustafa, “Küseyyir”, *TDVİA*, Ankara, 2002, XXVI/575.
- Dayf, Şevkî, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî -‘Asru’l-İslâmî-*, Dâru’l-Me‘ârif, 11. basım, Kahire, 1989.
- Ebû Haltem, Nebîl Halîl, *el-Firaku’l-İslâmiyye fikran ve şi‘ran*, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1990.
- Ebû Ziyâb, Halîl, *el-Edebu’l-Umevî*, Dâru ‘Ammâr, Amman, 2006.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1981.
- Huseyn, Taha, *Hadisu’l-Erbi‘â*, Dâru’l-Me‘ârif, 14. basım, Kahire, 1993.
- İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve ş-şu‘arâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 1982.
- İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-‘Umde fî mehâsini’s-şi‘r ve âdâbih*, nşr. Muhammed Karkazân, Mektebutu’l-Kâtibi’l-‘Arabî, Şam, 1994.
- İbn Sa‘d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu’l-Hancî, Kahire, ts.
- İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli’s-şu‘arâ*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru’l-Medenî, Kahire, 1980.
- İbn Tabâtâbâ el-‘Alevî, *‘ÿaru’s-şi‘r*, nşr: ‘Abbâs ‘Abdu’s-Sâtir, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1982.
- el-İsfehânî, Ebu’l-Ferec, *Kitâbu’l-Ağânî*, Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, Kahire, 1936.
- el-Kâdî, en-Nu‘mân, *el-Firaku’l-İslâmiyye fî’s-şi‘ri’l-Umevî*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, Kuseyyir ‘Azze, *Divan*, nşr. Kadri Mâyû, Dâru’l-Cil, Beyrut, 1995.
- es-Samed, Vâdih, *Edebu sadri’l-İslâm*, el-Mueesetu’l-Câmi‘iyye, Beyrut, 1994.
- Yılmaz, Ali, “Arap Edebiyatında Şeytanlı (Cinli) Şairler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2002, c. IV/2, s.261-268.